

A NEVELÉS PROBLÉMÁINAK KUTATÁSI MÓDSZEREI ÉS TECHNIKÁJA

Szerkesztette *Petrikás Árpád és Zrinszky László*
Budapest—Moszkva, 1973. 186 oldal

A nevelésnek a szocializmus építésében játszott szerepe, ennek egyre általánosabb felismerése a szocialista országokban a pedagógiai kutatások erőteljes fellendülését eredményezte. A nyelvi különbségek miatt az állandó kommunikáció nehézségekbe ütközik. Különösen érezhető ez a kutatások egyik legérzékenyebb pontján, a kutatási módszerek területén, ahol az eredmények gyors elterjesztése, általános felhasználása az új kutatások eredményességét legalább annyira befolyásolja, mint az igazolt megállapítások számbavétele. Ezért jelentős az a közös munka, melyet a kötet szerkesztői a következőképpen jellemeznek: „Szovjet és magyar nevelésméleti szakemberek három éve együttesen vizsgálják a közösségi nevelés elméleti és módszertani problémáit. Baráti kapcsolataik megszilárdításában több találkozó játszott szerepet... Ezek a találkozók lehetővé tették, hogy megállapítsuk a közös munka bizonyos eredményeit, kijelöljük a közös kutatási feladatokat perspektíváit.” (5. old.)

Ebben az együttműködésben fontos lépést jelent annak a közös levelező szemináriumnak a megindítása, amelynek céjait a szerzők a következőkben foglalják össze:

„— a közösségi nevelés elméleti, módszertani és gyakorlati kérdéseivel foglalkozó kutatók kollektívájának összekovácsolása; a nevelés területén folyó pedagógiai kutatások aktuális módszertani problémáinak kidolgozása; elméleti és gyakorlati segítség nyújtása a szeminárium résztvevőinek.” (6. old.)

A kötet funkciója, hogy működésbe lendítse ezt a közös levelező szemináriumot, és lehető legteljesebb mértékben kiszélesítse a magyar-szovjet párbeszédet a nevelés kutatási módszereiről.

A szerkesztők megállapítása szerint a jelen kötet a szeminárium téziseit tartalmazza. (6. old.) Ez azonban csak részben fogadható el. A kötet egyrészt többet nyújt, mert a cikkek egész sora konkrét, közvetlenül felhasználható tájékoztatást nyújt az alkalmazható módszerekről, az alkalmazás szituációjáról, köréről, módjáról. Másrészt azonban kevesebb. Mivel a kötet sok szerző műve, a mondanivaló túlmegy az egyes cikkek konkrét tartalmán: a tanulmányok egybevetése, egymásra vonatkoztatása további fontos, magasabb szinten érvényes megállapításokat tesz lehetővé. Ezeknek megtételét a szerkesztők a gondos válogatással és a cikkek helyének, egymásra következőségének tudatos meghatározásával elősegítik, sőt sugallják, de végső soron az olvasóra bízják. Lehetséges, sőt valószínű, hogy még nem érett meg a helyzet a végső összegzésre, de a könyv hatékonyságát nagyban emelte volna egy — nem a teljesség igényével fellépő, de a fő tendenciákat érzékeltető — bevezető vagy lezáró cikk.

A könyv 25 szerző 26 tanulmányát tartalmazza. Három részre tagolódik. Az első része néhány alapvető metodológiai problémával foglalkozik, elsősorban a közösség problémáinak körében. A második rész már konkrét kutatási módszerekről szól, ezekben a cikkekben ”a szerzők a kísérlet és a pozitív pedagógiai tapasztalatok kölcsönös viszonyának, a nevelési problémákkal kapcsolatos kutatások egzaktságtól való eltérését, »stratégiájának« és »taktikájának« kérdéseit tárgyalják, bemutatva a módszerek egész fegyvertárát.” (6. old.) A harmadik rész a kutatók által összegyűjtött anyag feldolgozásának módszereit tartalmazza.

A tanulmányok nagy száma — melyek közül számos alig haladja meg a két oldalt — lehetlenné teszi minden egyes írás rendszeres ismertetését. A recenzens feladata nem lehet más, mint hogy általában jelezze a kötetet, kiemelve fő tendenciáit, s csak ott hivatkozzon egyes tanulmányokra, ahol a fejtegetés ezt szükségessé teszi.

Az első kérdés, amely felmerül, hogy a kötet a nevelés kutatási módszertanának milyen fejlettségi szintjét tükrözi, hol tartunk e kötet tanúsága szerint. Azt már felületes áttekintéssel megállapíthatjuk, hogy a kezdeti állapotnak, amikor be nem vallottan a spekuláció, a deduktív levezetés volt az alap, s a pedagógiai valóság egyes mozzanatait csupán illusztrációként kerültek egyes művekbe, már a nyomát sem találjuk. Megszűnt a pedagógiai vágyak és tények furcsa keveredése, melyben csak véletlen esemény lehetett egy-egy pedagógiai törvényszerűség egzaktságtól való eltérése. De lényegében túljutottak a nevelésméleti kutatások azon is, hogy csak azt lássák meg, azt regisztrálják, ami gyakori, ami a pedagógiai jelenségek minél szélesebb körében közös, és így olyan általános megállapításokhoz jut el, ami alig mond valamit a konkrét nevelési helyzetre vonatkozóan, amely mindig egyedi, de egyediségében mindig törvényszerűen meghatározott. Ebben a kötetben számos jelét látjuk annak, hogy megkezdődött a nevelési folyamat olyan vizsgálata, amely nem a statisztikai átlagban keresi a törvényszerűt, hanem a konkrét eset belső mozgástörvényeit tárja fel, s így olyan megállapításokhoz jut, melyek segítségével az egyes pedagógiai jelenségek lényege megérthető, s így képessé teszik a gyakorlatot, hogy tudatosan szer-

vezze, befolyásolja a lényegéből következően mindig sajátos körülmények közt lejátszódó nevelési folyamatot.

A fejlődésnek ezen a fokán szűkessé válik annak megfogalmazása, hogy mi a pedagógiai kutatások módszereinek lényege, s hogyan osztjuk fel azokat. Ez azért bonyolult kérdés, mert már ezen az elvi síkon felvetődik minden konkrét pedagógiai kutatás központi problémája: a felhasznált módszerek rendszerének olyannak kell lennie, amely alkalmas a pedagógiai valóság belső törvényszerűségeinek megragadására. A pedagógiai valóság egészében és minden részterületén megszabja azon módszerek jellegét, körét, belső arányait, összefüggéseit, amelyek a legadekvátabbak a lényeg megragadására. Ez együtt veti fel az előrelátás és a módszerek problémáit. Helyes, hogy a kötet két olyan tanulmánnyal indul, amely erre a központi kérdésre ad feleletet. (A. T. KURAKIN: A tudományos információ gyűjtésének és feldolgozásának módszerei; NAGY Sándor: Kísérlet a pedagógiai kutatási módszerek definiálására és felosztására.) Szinte a kötet minden cikkének elvi alapot ad a módszereknek a NAGY Sándor tanulmányában olvasható meghatározása: „A pedagógiai kutatási módszerek olyan speciális (1. elméleti, 2. empirikus, 3. experimentális, 4. feldolgozó-értékelő) eljárások, amelyek lehetővé teszik, hogy a komplex jellegű nevelési-oktatási jelenségeket, folyamatokat, problémákat, feltárjuk, azokban lényeges összefüggéseket, törvényszerűségeket kimutassunk, reprezentatív tényeket regisztráljunk, s ezáltal a személyiség fejlődésének, a modern társadalmi kultúra anyagából kiválasztott alapműveltség átszarmaztatásának hatásfokát emeljük.” (15. old.) Viszont, véleményem szerint, nem volt egészen indokolt a „Modellálás a pedagógiai kutatásokban” című KURAKIN-cikket a III. részbe illeszteni, mert konkrét fejtegetései mellett elsősorban a modellálás értelmezése és szerepe a lényege, ami az egész kötetet átható probléma.

A kötet elvi és gyakorlati jellegű tanulmányai egyaránt tükrözik azt az alapvető törekvést, hogy a pedagógiai kutatás módszereinek elsősorban nem az állapotok feltárását, hanem közvetve vagy közvetlenül a *fejlesztés* törvényszerűségeinek a megállapítását kell szolgálniuk. A keresztszettek fontos szerepet játszanak kezdeti és végállapotok, illetőleg közbülső helyzetek egybevetése terén, de csak eszköz szerepet töltenek be a lejátszódó folyamatok belső lényegének feltárása során. Ha szabad azt a kifejezést használni, a „legizgalmasabbak” a kötetnek azok a tanulmányai, amelyek a folyamatok törvényszerűségeinek megragadását állítják előtérbe.

A kötetben nemcsak elvi szinten fogalmazódik meg, hogy „a szocialista nevelési cél összefüggésében vizsgált nevelési jelenségek és jelenségcsoportok . . . rendkívül komplex jellegüknél fogva a sokszínű, differenciált kutatási metodika kombinált alkalmazását igénylik”, hanem valóságosan tükröződik a kötet majd minden tanulmányának anyagában. Még azok az írások is, melyek egyetlen módszer technikájának leírását adják, beillesztik a módszert az alkalmazott rendszerbe. A módszereknek ez a gazdag kombinációja nem öncélú és nem a kutatói önkényről függ. A tanulmányok sokoldalúan tükrözik, hogy minden nevelési probléma, és minden szituáció a kutatási módszerek sajátos rendszerét és sajátos alkalmazását igényli.

A következő átfogó elvi követelmény, amelyet a kötet minden tanulmánya érvényesít: a pedagógiai tudományos információk, a pedagógiai tények gyűjtésének be kell illeszkednie a pedagógiai folyamatba, a neveltek fejlesztését kell szolgálnia. Ez a probléma többoldalúan jelentkezik a tanulmányokban: mint a kutatás hatása a vizsgált folyamatra, mint a kísérletező helye a nevelési folyamatban, illetőleg a folyamat mellett, mint a neveltekkel szembeni etikai kötelezettség.

Végül még egy lényeges előrelépést tükröz a kötet. A neveléseméleti kutatások során sok olyan módszert alkalmazunk, amelyek más tudományokban, elsősorban a pszichológiában és a szociológiában alakultak ki, tehát elsősorban a kialakító tudományok által vizsgált mozgásformák feltárására alkalmasak. Ezért alkalmazásuk kezdeti szakaszában egyrészt sok fenntartás fogadta őket, másrészt tisztázatlan volt a helyük a pedagógiai kutatások folyamatában, s bizonytalan az általuk feltárt tények pedagógiai értelmezése. Ez a kötet arról tanúskodik, hogy ezeknek a módszereknek az „asszimilálása” a neveléseméleti kutatásokba megtörtént, s szervesen illeszkednek a nevelési folyamat törvényszerűségeit feltáró módszerek rendszerébe.

Befejezésül a recenszens hadd fogalmazza meg szubjektív benyomásait a kötettel kapcsolatban. A könyv olvasását egyszerűen kísérte a gazdagság és a zsúfoltság érzése. Nagyon sokat ad a kutatók számára mind közvetlen tájékoztatás, mind gondolatébresztés formájában. Elvileg is eligazít és gyakran fogjuk fellapozni egy-egy konkrét kutatási probléma megoldásakor is. Komoly lépés a szintézis felé. Ugyanakkor a *nemzetközi együttműködés fontos dokumentuma*.

HORVÁTH LAJOS